

Zenon Andrzejewski, *Axer Filip* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, pod red. Ewy Grin-Piszczek, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemysł 2016 s. 18-21

AXER FILIP. 5 XII 1884 Przemysł – 1942 Treblinka. Nauczyciel, chemik. Syn Abrahama Leona, adiunkta urzędu podatkowego w przemyskim magistracie i Fanny Grün. Miał pięcioro rodzeństwa: Aleksandra, Józefa i Maurycego, Leopolda oraz Robertę.

W roku szkolnym 1891/1892 rozpoczął naukę w 4-letniej Szkole Ludowej w Przemysłu, a po jej ukończeniu, od roku szkolnego 1895/1896, kontynuował edukację w c.k. I Gimnazjum w Przemysłu, w którym 25 V 1903 zdał z odznaczeniem egzamin dojrzałości. W roku akademickim 1903/1904 zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Wiedeńskiego, poświęcając się studiowaniu chemii. Podczas studiów mieszkał przy Leibenfrostgasse 8. Studia ukończył w semestrze letnim 1907 i 25 kwietnia t.r. przedłożył rozprawę doktorską pt. „Über die Veresterung der 4-Nitroisophtalsäure und die Reduktion ihrer Estersäuren zu den Estersäuren der 4-Aminoisophtalsäure” (Estryfikacja kwasu 4-nitroizoftalowego i redukcja jego kwasów estrowych do kwasu 4-aminoizoftalowego). Obrona dysertacji odbyła się 4 i 13 VII 1907. Akademicki stopień doktora nauk filozoficznych z chemii, w połączeniu z fizyką, uzyskał 16 VII 1907.

W roku szkolnym 1908/1909 rozpoczął pracę w szkolnictwie jako zastępca nauczyciela w I Gimnazjum w Przemysłu, ucząc matematyki. W Wiedniu 14 VI 1909 złożył egzamin przed Naukową Komisją Egzaminacyjną dla kandydatów na nauczycieli w gimnazjach i szkołach realnych, uzyskując uprawnienia do nauczania chemii jako przedmiotu głównego,

a matematyki i fizyki jako przedmiotów pobocznych w szkołach średnich z językiem wykładowym polskim. W latach 1909–1913 Axer uczył nadal w Gimnazjum I w Przemyślu matematyki i fizyki.

Po zdaniu w dniach 24 V i 10 VI 1911 dwustopniowego egzaminu przed Komisją Egzaminacyjną we Lwowie, otrzymał świadectwo uprawniające go do nauczania w szkołach średnich chemii, matematyki i fizyki, także w języku niemieckim. Temat pracy kłauzurowej brzmiał: „Die Chemie in der modernen Industrie” (Chemia w nowoczesnym przemyśle).

Pasją Axera była popularyzacja w Przemyślu języka „ido”, który był zreformowaną odmianą esperanta. Będąc prekursorem nauczania tego języka na terenie Galicji, prowadził bezpłatne kursy, cieszące się dużym zainteresowaniem, mając zawsze nadkomplet słuchaczy. Dzięki Axerowi powstał w Przemyślu I Polski Związek i Klub Języka Ido, z siedzibą przy ul. Mickiewicza 15. Z okazji Wszechświatowego Kongresu Esperanckiego, który odbył się 20 X 1912 wygłosił w sali przemyskiego ratusza prelekcję na temat: „Esperanto czy ido?”, ilustrowaną „obrazami świetlnymi”. W latach 1909–1912 był członkiem zwyczajnym Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Ponadto należał do miejscowego oddziału Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych.

W roku szkolnym 1913/1914 Rada Szkolna Krajowa (RSK) Galicji rozporządzeniem z 17 IX 1913 L. 16487 przeniosła Axera do I Gimnazjum z polskim językiem wykładowym w Stanisławowie, a reskryptem z 17 X 1913 L. 17120/IV udzieliła mu na okres I półrocza urlopu dla poratowania zdrowia. Nie uczył jednak również w II półroczu. W latach 1914–1916 prawdo-

podobnie pozostawał bez pracy. Decyzją RSK z 29 IV 1917, jako egzaminowany zastępca nauczyciela I Gimnazjum w Stanisławowie, został przeniesiony do I Gimnazjum w Stryju. Zgłosił się do służby 20 V t.r., ale do końca roku szkolnego był bez zajęcia. Reskrypcją RSK z 16 VIII 1917 został mianowany prowizorycznym nauczycielem w Gimnazjum w Stryju, w którym uczył matematyki, języka niemieckiego i kaligrafii. Rozporządzeniem RSK z 24 XI 1920 L. 22859/IV otrzymał kolejne przeniesienie służbowe do II Gimnazjum Państwowego w Stanisławowie, gdzie, już jako profesor szkoły średniej, uczył matematyki i fizyki.

Prawdopodobnie w 1923 r. przeniósł się wraz z żoną Klarą do Częstochowy, obejmując stanowisko kierownika Gimnazjum Męskiego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, przy ul. Szkolnej 3.

W swoim domu przy ul. Focha 24 otworzył 1 IX 1925 Żydowskie Gimnazjum Koedukacyjne z polskim językiem wykładowym. Była to placówka prywatna, o uprawnieniach szkoły publicznej. Axer był jej właścicielem i dyrektorem. Uczył chemii, fizyki i śpiewu, a jego żona prowadziła klasę wstępną. Od 1932 r. przy Gimnazjum tym działała również Prywatna Szkoła Powszechna im. Berka Joselewicza, która istniała do 1939 r. Na skutek starań Axera Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie decyzją z 5 V 1937 Nr II-8514/37 wydało orzeczenie zezwalające mu na otwarcie przy gimnazjum Liceum Ogólnokształcącego o profilu humanistycznym. Od roku szkolnego 1937/1938 szkoła otrzymała oficjalną nazwę: „Prywatne Liceum Koedukacyjne dr. Filipa Axera w Częstochowie”. Statut placówki opracował sam Axer.

Prywatne Gimnazjum Axera, działające równoległe z nowo otwartym Liceum, funkcjonowało do końca sierpnia 1939 r. Szkoła nie wznowiła 1 IX 1939 działalności. W kwietniu 1941 r. Axer znalazł się w utworzonym przez Niemców getcie, skąd, w czasie akcji wysiedleńczej trwającej od 21/22 IX do 7 X 1942, został wywieziony do obozu zagłady w Treblince. Prawdopodobnie jego los podzieliła żona.

Axer nie był zwolennikiem ideologii lewicowej i przestrzegał swoich wychowanków przed komunizmem i Rosją Sowiecką. W życiu muzyczno-oświatowym Częstochowy został zapamiętany jako pianista-muzyk i pedagog. Był członkiem rzeczywistym oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża w Częstochowie.

Źródła i opracowania

Źródła: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta Stanu Cywilnego Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Przemyślu, sygn. 15 (Księga urodzeń 1883–1886), s. 212–212a, poz. 403; ibidem, I Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Słowackiego w Przemyślu, sygn. 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105 (Katalogi główne z lat 1895/6, 1897/8, 1898/9 1899/900, 1900/1, 1901/2, 1902/3), sygn. 106 (Protokoły egzaminów dojrzałości z r. 1903), sygn. 192 (Dalszy ciąg wykazu nauczycieli, którzy po raz pierwszy do tut. Zakładu wstąpili); Archiwum Państwowe w Krakowie, Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie, sygn. 88 (Podanie dr. F. Axera o zezwolenie na prowadzenie Liceum z 27 III 1937, L. 20); Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi, f. 174, op. 1, spr. 15; Pismo Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego z 18 III 2003 UAZ 1.329-2/2003 lö/do; Dokumenty: Curriculum vitae z 23 VI 1907 (kserokopia), Protokół egzaminu doktorskiego nr 2349 (kserokopia); Listy: Z. Grzędzielskiego z 20 III 2004, B. Snocha z 28 XI 2000, W. Orbach z 18 VII 2000; Sprawozdania: Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Przemyślu za l. szk.

1897, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Stanisławowie za r. szk. 1913/14, Dyrekcji II Gimnazjum Państwowego w Stanisławowie za r. szk., 1921, Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Stryju za l. szk. 1917, 1918; Dzienniki Urzędowe c.k. Rady Szkolnej Krajowej Galicji nr 21 z 28 IX 1913, nr 8 z 31 VIII 1917; „Gazeta Przemyska” 1911, nr 6 (z 10 II); „Przegląd Przemyski” 1912, nr 53 (z 31 VIII), ibidem nr 67 (z 19 X 1912); „Nowy Głos Przemyski” 1912, nr 43 (z 20 X); *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle za lata 1909–1911 i za rok 1912*; *Sprawozdanie oddziału częstochowskiego [Polskiego Czerwonego Krzyża] za 1933 r.*, Częstochowa 1934.

Opracowania: Z. Andrzejewski, *Dr Filip Axer (1884–1942)*, „Rocznik Przemyski” t. 41: 2005, z. 4, s. 165–172; idem, *Dr Filip Axer (1884–1942)*, „Rocznik Gimnazjalny” nr 8: 2004, s. 236–245; idem, *Profesor Filip Axer*, „Nasz Przemysł” 2009, nr 3, s. 10–11; Z. Grządzielski, *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939). Zarys problemu*, [w:] *Z dziejów najnowszych Częstochowy*, Częstochowa 1995; idem, *Z problemów opieki i kształcenia młodzieży żydowskiej w Częstochowie w latach 1912–1939*, [w:] *Z dziejów Żydów w Częstochowie*, Częstochowa 2002; idem, J. Pietrzykowski, *Polentumsträger. Dzieje nauczycieli na ziemi częstochowskiej 1939–1945*, Katowice 1988; M. Pawlina-Meducka, *Kultura Żydów województwa kieleckiego (1918–1939)*, Kielce 1993; J. Pietrzykowski, *Cień swastyki nad Jasną Górą. Częstochowa w okresie hitlerowskiej okupacji 1939–1945*, Katowice 1985; T. Pudłocki, *Iskra światła czy kopcząca pochodnia? Inteligencja w Przemyśle w latach 1867–1939*, Kraków 2009, s. 271; B. Snoch, *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i rejonie częstochowskim w latach 1918–1990*, Częstochowa 1998.